

บทที่ ๒

หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยหลักปัจจัย ๔ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้จะเป็นการแสดงถึง หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยหลักปัจจัย ๔ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา การประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตของครูโรงเรียนโคกล่ามพิทยาคม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด การดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักการความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยหลักปัจจัย ๔ ดังจะได้อธิบายต่อไป

๒.๑ หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริได้รับการรณรงค์กันอย่างกว้างขวางในฐานะที่เป็นหลักพุทธธรรมที่มาจากพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทยังปรากฏหลักพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อขยายผลไปสู่การปฏิบัติ คือ ติฎฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ

๒.๑ ความสำคัญของหลักติฎฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการหลักติฎฐัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักพุทธธรรมที่สำคัญ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเป็นแนวทางสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีความเป็นมาปรากฏในทีฆชาดกสูตร^๑ ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกฬิษะชื่อว่ากักรปัตตะ เขตกรุงโกฬิษะ ครั้งนั้น โกฬิษบุตรชื่อว่าทีฆชาณได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามโภกิ อยู่ครองเรือนนอนเบียดบุตร ใช้จันทร์ของชาวกาสิ ทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องอุปโภค ยินดีทองและเงิน ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้และเพื่อเกื้อกูลในภพหน้าแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด” พระผู้มีพระภาคได้ทรงอธิบายถึง ติฎฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ว่าย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อความสุขได้แก่

^๑ อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

๑. อุภูฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)

๒.๒ หลักของทฤษฎีหมักตลประโยชน์ ๔ ประการ

ทฤษฎีหมักตลประโยชน์ ๔ ประการ เป็นหลักธรรมเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือ หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ

๒.๒.๑ อุภูฐานสัมปทา

อุภูฐานสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยความหมั่น ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

อุภูฐานสัมปทา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสกับทิมชาณุว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม โครักรกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงาน ที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า อุภูฐานสัมปทา

อีกหลักธรรมหนึ่งซึ่งเรียกว่าอุภูฐานสัมปทา คือ มรรคมีองค์ ๘ นี้ แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ^๒ ได้แก่ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ การกระทำชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดเกี่ยวกับมรรคมีองค์ ๘ คือ “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พราหมณ์ชื่อชาณุโสณิเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอบเป็นที่บันเทิงใจ พอบเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั้น ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า”

ตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดเกี่ยวกับมรรคมีองค์ ๘ คือ “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พราหมณ์ชื่อชาณุโสณิเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอบเป็นที่บันเทิงใจ พอบเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั้น ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า”

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๓๔๘.

...สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้เกียจคร้าน ปราศจากความเพียรเข้า
อาศัยเสนาสนะอันเจียมสังคคือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น
ย่อมประสบความกลัวและความขลาดเขลาอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือ
ความเป็นผู้เกียจคร้านปราศจากความเพียร ส่วนเรามีใช่เป็นผู้เกียจคร้าน มิใช่ปราศจาก
ความเพียรเข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสังคคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้ปรารถนา
เพียร พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสังคคือป่าโปร่ง
และป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

ซึ่งสรุปได้ว่า ความเพียรที่บริบูรณ์และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่
หย่อนนัก ไม่ดิ่งนัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า เพียร ในที่นี้หมายความว่า
เอาทั้ง ความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดทั้งคืนและวัน จดในประโยคว่า “ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเจริญกรรมด้วยการนั่ง
ตลอดวัน”^๓ และความเพียรทางจิต เช่น เพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่เป็นต้น จดใน
ประโยคว่า “เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถ้อยมั่นด้วยอุปทาน”^๔

ความขยันหมั่นเพียร เป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่ง ในปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียงที่ใช้กับประชาชนทั้งชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเกษตรกรที่ทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็น
กระบวนการหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากจะต้องมีความมานะ บากบั่น หมั่นเพียร เป็น
ประการแรก ในการเพาะปลูกพืชหลายอย่างหมุนเวียนกันไปเพื่อให้พึ่งตนเองได้ และมีพอกินความ
ขยันหมั่นเพียรนี้เป็นกุญแจสำคัญในการนำชีวิตให้อยู่รอดและนำไปสู่อนาคตที่ดีขึ้นได้ และไม่
เพียงแต่เกษตรกรที่ทำการเกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่ความ เพียร นี้คือ สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวได้ทรงแนะนำให้พสกนิกรชาวไทยทั้งมวลน้อมนำไปปฏิบัติ ดังเช่นในพระราชนิพนธ์เรื่อง
พระมหาชนก เป็นต้น ให้หลักพุทธธรรม ได้กล่าวถึง “ความเพียร” ไว้หลายประการด้วยกัน แต่ที่
รวมถึงหลักในการดำรงชีวิตที่จำเป็นอื่นๆ ด้วยก็มีเช่นในหลักคำสอนเรื่อง ทิฐุธรรมมีกัตถสังวัตตนิค
ธรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา^๕ คัมภรอกโกตถัพย์^๖ นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไรโกตถัพย์เหล่านี้ของเรา
จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า
อารักขสัมปทา^๗

^๓ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๔๕/๓๘.

^๔ อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๕๑๕/๓๕๑.

^๕ อ.อ.อ.ก.อ. (ไทย) ๑/๑๘/๔๓.

^๖ อ.อ.อ.ก., ๒๓/๑๔๕/๒๕๔.

^๗ อ.อ.อ.ก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

๒.๒.๒ อารักขสัมปทา

อารักขสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

อารักขสัมปทา ที่กล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับทีฆชาณว่า กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมเขารักษา คุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไร โภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจร ไม่ลัก ไฟไหม้ ไข้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา^๘

หลักธรรมอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับการรู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ คือ มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ดังมีความปรากฏในพุทธานิสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ความว่า“...บุคคลผู้พูดด้วยมโนตา มีอาณิสส ๕ ประการนี้ คือ ๑. ไม่พูดเท็จ ๒. ไม่พูดส่อเสียด ๓. ไม่พูดหยาบคาย ๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๕. หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^๙

๒.๒.๓ กัลยาณมิตตตา

กัลยาณมิตตตา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการคบคนดีเป็นมิตร รู้จักเสวนาคบหา ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่าง ท่านผู้รู้ผู้ทรงธรรม ผู้ที่มีความสามารถ นำคบเคารพนับถือ กราบไหว้บูชา มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อำชีพการงานกัลยาณมิตตตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับทีฆชาณว่า กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจรจา สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา^{๑๐}

^๘ อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^๙ อัง.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๔/๓๕๗.

^{๑๐} อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

๒.๒.๔ สมชีวิตา

สมชีวิตา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการเลี้ยงชีวิตพอดี รู้จักกำหนดรายได้ รายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือยให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้ กล่าวคือ สมชีวิตา เป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก สมชีวิตาเน้นหนักไปในการการเลี้ยงชีวิต คือจักเลี้ยงชีวิตอย่างไร จึงจะจัดว่าเหมาะสม การเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสมนั้น จะต้องดูความเป็นอยู่และฐานะของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ การดำเนินชีวิตไปตามกำลังฐานะของตนเองไม่ควรทะเยอทะยานให้เกินฐานะตนเองทำให้ชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีความพอดี

สมชีวิตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับทิมชาณุว่า กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโลกทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโลกทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับเปรียบเหมือนคนชั่งของ หรือลูกมือของคนชั่งของ ยกตราชั่งขึ้นดูก็รู้ได้ว่า ต้องลดลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้ ฉนั้นใด กุลบุตรก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโลกทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโลกทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนักไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่ากุลบุตรผู้นี้ ใช้จ่ายโลกทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ^{๑๑} ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโลกทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโลกทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^{๑๒}

สรุปหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ความเพียรที่บริบูรณ์ และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุ่งแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก มีความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดทั้งคืนและวันรู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโลกทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยคบคนดีเป็นมิตร รู้จักเสวนา คบหา ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกละเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่าง ท่านผู้รู้ผู้ทรงธรรม ผู้ที่มีความสามารถ นำคบเคารพนับถือ กราบไหว้บูชา มีคุณสมบัติ

^{๑๑} อย. อนุฎก.อ. (ไทย) ๓/๕๔/๒๖๖.

^{๑๒} อย.อนุฎก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

แก้กฎเกณฑ์อาชีพการงานเป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก สมชีวิตาแน่นหนักไปในด้านการเลี้ยงชีวิต

๒.๓ การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมในปัจจุบัน

การประยุกต์หลักพระพุทธศาสนากับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบันสู่การปฏิบัติ เศรษฐกิจพอเพียง เมื่อการประยุกต์กับพระพุทธศาสนา เศรษฐกิจพอเพียงไม่เพียงแต่มุ่งประสงค์ให้ ประชาชนทั้งชาติได้พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังหมายความว่าความคลุมถึงการมีความมั่นคงในการที่เป็นอิสระภาพ จากการครอบงำของกระแสโลกในเชิงวัตถุนิยมและบริโภคนิยมต่างๆ ทั้งประชาชนยังสามารถกำหนดความเป็นอยู่ของตนเองด้วยสติปัญญา ความ پاکเพียร ความสันโดษ โดยมีองค์ธรรมทางพระพุทธศาสนาเกื้อหนุนอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากความในพระราชดำรัส ตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่า...คนเราถ้าพอในความต้องการ มันก็มีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อยถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้มีความคิดว่า ถ้าทำอะไร ต้อง พอเพียง หมายความว่าพอประมาณพอดีตรง ไม่โลภอย่างมากเราก็คืออยู่เป็นสุข^{๓๓}

๑. หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์ขั้นต้น หมายถึงประโยชน์ที่จะได้รับในปัจจุบันหรือประโยชน์เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ได้แก่ เรื่องปากท้องของประชาชน ซึ่งการจะสำเร็จประโยชน์ขั้นนี้ได้จะต้องปฏิบัติตามหลัก ๔ ประการ คือ ๑) อุฏฐานสัมปทา ๒) อารักขสัมปทา ๓) กัลยาณมิตตตา และ ๔) สมชีวิตา

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

๑.๑ อุฏฐานสัมปทา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

อุฏฐานสัมปทา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม โครักรกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่อง

^{๓๓} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัส พระราชทานเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา,

พิจารณาอันเป็นอุปายในการทำงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่าอุฏฐานสัมปทา^{๔๔}

อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ผักผ่อนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยปัญญา จึงเป็นปัญญานิยม มิใช่วัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม ดังนั้น ปัญญาจึงจัดเป็นจุดเน้นที่สำคัญที่สุดในเศรษฐกิจแนวพุทธ ตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากสอนให้มีความฉลาดในการจัดการกับเทคโนโลยีต่างๆแล้ว ยังหมายถึงให้ปัญญาสามารถควบคุมเทคโนโลยีต่างๆ เหล่านั้นอย่างถูกต้องเป็นประโยชน์อย่างมากที่สุดด้วย ดังพุทธภาษิตในมุลกสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาตว่าปญฺญุตฺตรา สพฺเพ ธมฺมา แปลว่า ธรรมทั้งปวงมีปัญญายัง^{๔๕}การดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเป็นตัวนำ คือ เอาปัญญามาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมในความอยากไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ ด้วยการขจัดความต้องการที่ไม่จำเป็นแล้วสร้างคุณธรรมให้เกิด เช่น มัตตัญญูตา มีความรู้จักพอ มีความรู้จักประมาณ ตามกำลังของตนเป็นต้น หลักศีลธรรมจึงกำหนดเป้าหมายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ดำเนินไปสอดคล้องกับเป้าหมายทางจิตวิญญาณที่มุ่งไปสู่การมีคุณภาพชีวิต พระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์ และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริง ด้วยเหตุที่ว่าพระพุทธศาสนามุ่งสอนหลักธรรม อันเป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่ได้วางแนวทางปฏิบัติเพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจากทุกข์และดำเนินไปสู่ชีวิตอันประเสริฐทั้งในระดับโลกียธรรม และโลกุตระธรรมนี้เองพุทธธรรมข้อหนึ่งที่สำคัญที่สุด ในฐานะที่เป็นทางชีวิต อันประเสริฐทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็คือมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นมรรคและเป็นพุทธจริยธรรม สำหรับการครองชีวิตของพุทธศาสนิกชนให้ตั้งมั่นอยู่ในพรหมจรรย์หรือพรหมจริยะ^{๔๖} ซึ่งหมายถึงระบบการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาดังคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

๑.๒ อารักขสัมปทา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

อารักขสัมปทา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำประกอบด้วยธรรม

^{๔๔} อ.อุ.อุ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๔๕} อ.อุ.อุ. (ไทย) ๒๓/๘๓/๔๐๕.

^{๔๖} มนุญ มุกประคิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิปทา” ในพระไตรปิฎก กับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, อ้างใน คุญทิพนิจิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗.

ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไร โภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไปนี้เรียกว่าอารักขสัมปทา^{๑๖}

อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา โภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

เอเกน โภเค ญญเชยฺย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์

ทวิหิ กมฺมํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบกิจการงาน

จตุตถญฺจ นิชาเปยฺย อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้วการหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้นเมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกข้างต้น ตามหลักโภคาทิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือในการที่จะมีครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากอันตราย
๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง
 - ๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ
 - ๒) อติถิพละ คื้อนรับแขก
 - ๓) ปุพฺพเปตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ
 - ๔) ราชพละ บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น
 - ๕) เทวตาพละ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

^{๑๖} อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมาเมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคทรัพย์จะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่าได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจการใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่า ให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ

๑.๓ กัลยาณมิตตตา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

กัลยาณมิตตตา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ สันทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี่เรียกว่า กัลยาณมิตตตา^{๑๔}

กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำการพินับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลเกื้ออาชีพทางการงานการมีมิตรดี สหายดี จึงมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเกื้อกูลให้เกิด กำลังใจ และกำลังปัญญา ที่จะต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคปัญหาต่างๆ การจะสร้างกำลังใจหรือกำลังปัญญาให้เกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกของการมีเครือข่ายกัลยาณมิตรเพื่อคอยช่วยเหลือสนับสนุนในบางเรื่อง รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของกันและกัน หรือเป็นแบบอย่างอ้างอิงที่มีนัยสำคัญลักษณะของสพฺพมิตร หรือมิตรแท้^{๑๕} (มิตรมีใจดี มิตรที่จริงใจ) คือ

๑. มิตรอุปการะ มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
- ๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
- ๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

^{๑๔} วจ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๒/๒๐๑.

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) บอกความลับแก่เพื่อน
- ๒) ปิดความลับของเพื่อน
- ๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
- ๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. มิตรณะประโยชน์ มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
- ๒) คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ได้ฟัง ได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ ได้ฟัง
- ๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีน้ำใจ มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ ทุกข์ ทุกข์ด้วย
- ๒) เพื่อนมีสุข พลอยชุ่มชื่นยินดี สุข สุขด้วย
- ๓) เขาเดือดร้อนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
- ๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

๑.๔ สมชีวิตา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

สมชีวิตา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่ง โภคทรัพย์ และทางเสื่อมแห่ง โภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับเปรียบเหมือนคนชั่งของ หรือถูกมือของคนชั่งของ ยกตราชั่งขึ้นดูก็รู้ว่า ต้องลดลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้ ฉะนั้น กุลบุตรก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่ง โภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่ง โภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้จ่าย โภคทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ^{๒๐} ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่ง โภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่ง โภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^{๒๑}

^{๒๐} อัง. อญฺฐก.อ. (ไทย) ๓/๕๔/๒๖๖.

^{๒๑} อัง.อญฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้น้อยที่สุด โดยได้ผลประโยชน์จากการใช้นั้นมากที่สุด เช่น ประหยัดเงิน คือ การใช้เงินเมื่อถึงคราวใช้โดยรู้คุณค่าของเงิน ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย หรือใช้อย่างไม่ถูกต้อง แต่มิได้หมายถึงการเก็บไว้โดยไม่จ่ายเลย จะต้องรู้จักใช้ รู้จักเก็บ ให้เหมาะสม ประหยัดเวลา คือ รู้จักใช้เวลาที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ คำนึงถึงเวลาที่ผ่านไป ประหยัดวาจา คือ รู้จักพูดในเวลาและสถานที่ที่ควรพูด โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและบุคคลที่พูดด้วย เป็นต้น

หลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามนัยพระพุทธศาสนาคือ ศีลธรรม แบบแผนทางความประพฤติจึงถูกกำหนดขึ้นตามกรอบแห่งศีลธรรม “ศีล” ในฐานะระเบียบการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ มีการสำรวมระวังทางกาย วาจา และใจ อันเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมในปัญญา การดำเนินชีวิตกับสภาวะเศรษฐกิจวิกฤตอย่างนี้นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนหลักการวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อเข้าถึงจุดหมายในการดำเนินชีวิตดังนี้

๑. ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดการดำเนินกิจการ เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา

๒. รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สิน และผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย เรียกว่าอารักขสัมปทา

๓. รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลแก่การงาน ความดีงามและความก้าวหน้าของชีวิตเรียกว่า กัลยาณมิตตตา

๔. รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้เรียกว่า สมชีวิตา^{๒๒}

สรุป การประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้กับบุคลากรของโรงเรียนโคกกล่ามพิทยาคม การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม มีการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำเอาปัญญามาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมในความอยากไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ ด้วยการขจัดความต้องการที่ไม่จำเป็นแล้วสร้างคุณธรรมให้เกิดรู้จักคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกละเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพ

^{๒๒} อ.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๕.

ทางการงานการยึดหลักธรรมทั้ง ๔ ข้อข้างต้นและปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติตาม ประสบความสำเร็จรุ่งเรืองในธุรกิจการงานของตนด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

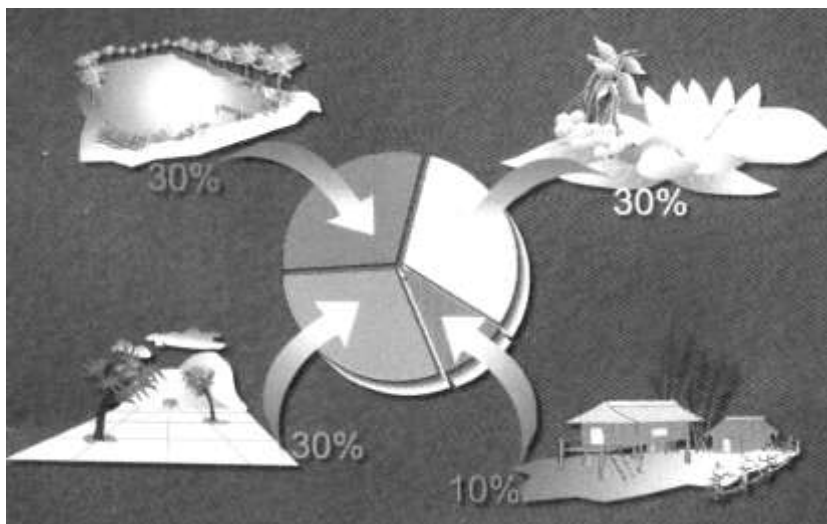
๒.๔ การดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

กระบวนการในการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกระบวนการที่แฝงตัวอยู่ในหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีเนื้อหาล้อมอยู่ในหลักทฤษฎีใหม่ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้กับเกษตรกร เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการจัดการที่ดินและน้ำ อย่างพอเพียง และในทฤษฎีใหม่นี้เอง ทิศนา เขมมณี และคณะ ได้วิเคราะห์ถึงแนวคิดที่แฝงอยู่ในทฤษฎีใหม่ และได้สรุปออกมาเป็นกระบวนการหลักที่สำคัญ ในการดำรงชีวิต ๔ ประการ คือ การพึ่งตนเอง การทำงานและการแก้ปัญหา การแสวงหาความรู้เพื่อใช้ในการทำงาน การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต

ทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหม่ เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้พระราชทานเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยที่ประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิต ให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างได้ผลพอเพียงที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระดับประหยัดเป็นอย่างน้อย ทฤษฎีใหม่ ประกอบด้วยหลักการและแนวทางในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยดำเนินการเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ เป็นการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน ตามอัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ คือ แบ่งพื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ๓๐% เป็นที่สำหรับขุดสระน้ำไว้ใช้ ส่วนที่สอง ๓๐% เป็นที่สำหรับทำนาในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารสำหรับครอบครัว ส่วนที่สาม ๓๐ % เป็นที่สำหรับปลูกพืชยืนต้น ไม้ผล พืชไร่ พืชผัก พืชสมุนไพร เพื่อใช้เป็นอาหาร และจำหน่ายหากมีเหลือ ส่วนที่สี่ ๑๐ % เป็นที่อยู่อาศัย และเลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่นๆ

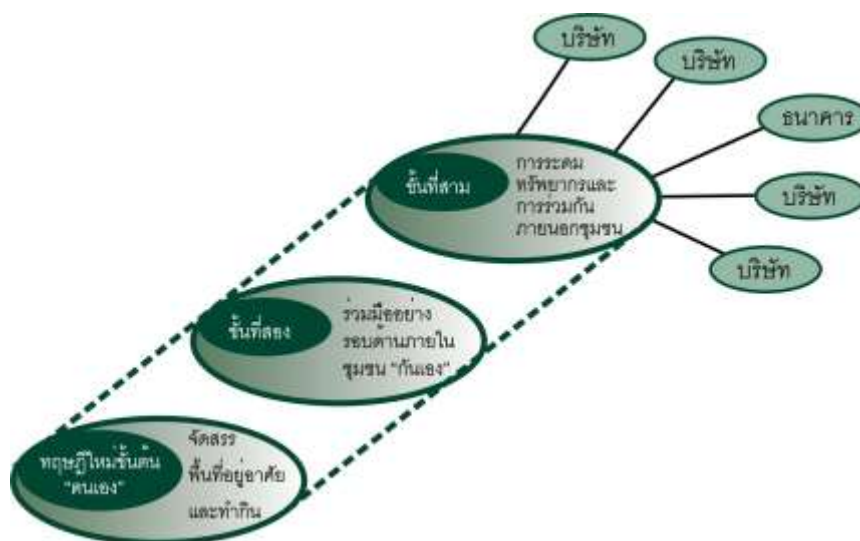
ภาพประกอบที่ ๒.๑ (แสดงหลักการจัดสรรที่ดินทำกินตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน)

ขั้นที่ ๒ เป็นขั้นการพัฒนาเพื่อให้ได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ได้แก่ การที่เกษตรกรรวมพลังกัน ในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ ในด้านการผลิต การตลาด การเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและ ศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ หรือ องค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชน

ขั้นที่ ๓ เป็นขั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นอีก โดยมีการติดต่อประสานงาน เพื่อ จัดหาทุนหรือแหล่งเงิน เพื่อมาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น^{๒๓}

ทฤษฎีใหม่มีกระบวนการ ๓ ขั้นตอน เรียกว่า พัฒนาการของการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ อันแสดงเป็นภาพประกอบได้ดังนี้

^{๒๓} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต”, (อัคราณา).

ภาพประกอบที่ ๒.๒ (กระบวนการ ๓ ขั้นตอน แห่งทฤษฎีใหม่)

ทฤษฎีดังกล่าว เป็นทฤษฎีที่ยึดหลักการพึ่งตนเองอย่างมีอิสรภาพ มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอน ตั้งแต่การพัฒนาในระดับเพื่ออยู่รอด ไปจนถึงระดับพัฒนาคุณภาพชีวิต มีการใช้คำนวณตามหลักวิชาการ และมีการเน้นถึงความสามัคคี การร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือกัน รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชนและสังคม

ทฤษฎีใหม่ : การวิเคราะห์แนวคิด

ด้วยพระอัจฉริยภาพขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึงแม้ทฤษฎีใหม่จะเป็นทฤษฎีทางเศรษฐกิจและเกษตรกรรมก็ตาม แต่เนื่องด้วยทฤษฎีนี้ได้แฝงซึ่งแนวคิดที่น่าสนใจ อันเป็นแก่นสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทฤษฎีนี้จึงมีศักยภาพที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในศาสตร์ต่างๆ ได้อย่างดี ซึ่งในที่นี้จะขอนำมาประยุกต์ใช้กับศาสตร์ทางการศึกษาและเพื่อให้เห็นถึงแนวทางในการนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างชัดเจน จึงจะขอวิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวคิดต่างๆ ที่แฝงอยู่ในทฤษฎีใหม่ ซึ่งพบว่า มีแนวคิดหลักที่สำคัญอยู่หลายประการ ดังนี้

๑) แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะดูแลและพึ่งตนเอง และควรมีความรับผิดชอบในการดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเอง เลี้ยงตนเองให้อยู่รอด อยู่ดีได้ ก็จะไม่เป็นภาระหรือก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและสังคมในที่สุด ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลไม่รับผิดชอบ หรือไม่มีความสามารถในการพึ่งตนเองแล้วก็จะเดือดร้อนถึงผู้อื่น และเป็นภาระและเป็นปัญหาของสังคมต่อไป ดังนั้นการพึ่งตนเองจึงเป็นการดำรงชีวิตที่เหมาะสม เพราะเป็นชีวิตที่ไม่เบียดเบียนกันและกัน อันเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญประการหนึ่ง

๒) แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นอิสรภาพ ความเป็นอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ช่วยตนเอง/พึ่งพาตนเองไม่ได้ ต้องคอยพึ่งคนอื่นอยู่เสมอ เป็นชีวิตที่ไร้อิสรภาพ เป็นชีวิตที่เป็นทุกข์ การที่สามารถ

พึ่งตนเองได้ ก็เท่ากับการเป็นอยู่อย่างมีอิสรภาพ อยู่อย่างเป็นไท สามารถที่จะอยู่อย่างมีความสุขได้ตามอัธยาศัย

๓) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ การบริหารจัดการ เป็นทักษะที่สำคัญมากในการดำรงชีวิต บุคคลที่มีความสามารถในการบริหารจัดการในเรื่องใดๆ ก็ย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆ เช่น นักเรียน นักศึกษา ที่สามารถบริหารจัดการเกี่ยวกับการเรียนของตน สามารถบริหารเวลาในการอ่านหนังสือ ทำการบ้านและภารกิจทั้งหลายได้ดี ก็ย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนมากกว่าผู้ที่ไม่รู้จักการบริหารจัดการที่ดี

๔) แนวคิดเกี่ยวกับการทำงาน การทำงานใด ๆ จะให้ได้ผลตามต้องการนั้น ต้องอาศัยคุณสมบัติหลายประการ เช่น

๔.๑ ความขยัน อดทน ไม่ท้อถอย

๔.๒ ความสามัคคี และการรวมกลุ่ม

๔.๓ ความใฝ่รู้ในการแสวงหาและศึกษาข้อมูลและความรู้

๔.๔ การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

๕) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา มนุษย์เป็นผู้ที่มีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นไปได้เรื่อยๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด หากบุคคลตระหนักถึงศักยภาพนี้ ก็จะเป็นพลังผลักดันให้ตนเองมีการพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ

๖) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการได้รับความร่วมมือ การได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของกลุ่มคน ยิ่งมาก ยิ่งกว้าง ก็จะยิ่งทำให้ระดับการพัฒนาที่สูง หรืออีกนัยหนึ่งกล่าวได้ว่า การพัฒนาจะทำให้ได้มากขึ้นเพียงใด ขึ้นกับความมากน้อยของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม/ชุมชนนั้น

๗) แนวคิดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎี การประยุกต์ใช้ความรู้ใดๆ จึงต้องดูให้เหมาะสมกับความต้องการ ความจำเป็น สภาพแวดล้อม และปัจจัยต่างๆ มิใช่เพียงเห็นว่าเป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมก็จะลงมือทำ^{๒๔}

ซึ่ง ทิศนา ขัมมณี ได้วิเคราะห์ถึงแนวคิดที่แฝงตัวอยู่ในทฤษฎีใหม่ ซึ่งพบว่าแนวคิดทั้ง ๗ ประการดังกล่าวข้างต้น เมื่อนำมาประกอบกันแล้ว พบว่ามีแกนสาระที่เป็นหลักสำคัญๆ อยู่ ๔ ประการ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า ประเด็นสำคัญทั้ง ๔ ประการนั้น กลายเป็นกระบวนการที่จำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต หรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ คือ การพึ่งตนเอง การทำงานและการแก้ปัญหา การแสวงหาความรู้เพื่อใช้ในการทำงาน การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต ซึ่งสอดคล้อง

^{๒๔} ทิศนา ขัมมณี, กิจกรรมการปลูกฝังค่านิยมเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับนักเรียนปฐมวัยและประถมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

กับการพัฒนาแนวทางดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงของครู โดยมุ่งเน้นให้ครูหันมาดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จนสามารถเป็นแบบอย่างให้ผู้เรียนไปพร้อมกับการถ่ายทอดความรู้ตามหลักสูตร โดยส่งเสริมให้ครูหันมาดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการส่งเสริมครูต้นแบบที่ดำเนิน ชีวิตตามแนวทางนี้ให้เป็นที่รู้จัก โดยการไม่ก่อหนี้สิน ไม่ใช่ขายเกินตัว มีการออมทรัพย์ รวมถึงการ ส่งเสริมการทำอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ โดยไม่กระทบต่อการปฏิบัติการกิจครู

การพึ่งตนเอง

คุณสมบัติประการแรกที่มนุษย์ทุกคนควรจะทำ คือการพึ่งตนเอง ได้แก่ การไม่มุงที่จะพึ่งพาคนอื่น ก่อนที่จะลงมือพึ่งตนเอง หรือการรอคอยแต่จะให้ผู้อื่นมาช่วยโดยตนเองไม่ยอมทำอะไร การที่บุคคลจะพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบในตนเอง หากขาดความรู้สึกรับผิดชอบในตนเองแล้วก็จะขาดจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง บุคคลที่สามารถพึ่งตนเองจะมีชีวิตที่เป็นอิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจหรือถูกบีบบังคับโดยผู้อื่น การพึ่งตนเองกับชีวิตที่มีอิสรภาพจึงเป็นของคู่กันโดยปริยาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสเกี่ยวกับหลักการพึ่งตนเอง สรุปดังนี้

๑) พึ่งตนเองทางจิตใจ หมายถึง คนที่มีจิตใจเข้มแข็ง ต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริตธรรม แม้ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต แต่ก็มิได้ท้อแท้

๒) พึ่งตนเองทางสังคม หมายถึง การสร้างชุมชน หรือสังคมด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทุกคนทำหน้าที่อย่างเต็มที่ เพื่อให้งานรุดหน้าพร้อมเพรียงกัน

๓) พึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การส่งเสริมความสามารถของผู้คนในท้องถิ่น ในการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๔) พึ่งตนเองทางเทคโนโลยี หมายถึง การส่งเสริมให้มีการศึกษาทดลอง และทดสอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

๕) พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น แม้ไม่มีเงินก็ยังมีทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น ข้าว ผัก ปลา และผลไม้เพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจต่อไป^{๒๕}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้แบ่งมาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการพึ่งพาตนเอง คือ

^{๒๕} รงค์ ประพันธ์วงษ์, เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๘.

มาตรฐานที่ ๘ ครูรู้จักตนเอง ฟังตนเองได้ มีบุคลิกภาพที่ดี ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน คือ

๑) รู้ถึงความถนัด ความสามารถ ความสนใจ ข้อดี ข้อด้อยของตนเอง และพยายามปรับปรุงตนเอง

๒) เป็นตัวของตัวเอง มีความมั่นใจ กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสมและให้เกียรติผู้อื่น

๓) รู้กาลเทศะในการใช้คำพูด กิริยามารยาทและการแต่งกาย

๔) สามารถกำหนดเป้าหมาย แนวทาง ตัดสินใจ และแก้ปัญหาของตนเองได้^{๒๖}

สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิโรจน์ สารัตนะ ที่ให้ทัศนะเกี่ยวกับการฟังพา และการฟังตนเอง ไว้ว่า แต่เดิมวิถีชีวิตของแต่ละคนและวิถีชีวิตชุมชนถูกหล่อหลอมเป็นเนื้อเดียวกัน คือชีวิตชุมชนจะอยู่รอดได้และฟังตนเองได้ก็ต่อเมื่อชีวิตชีวิตของแต่ละบุคคลอยู่รอด และฟังตนเองได้ ในทำนองกลับกันชีวิตของแต่ละบุคคลจะอยู่รอดและฟังตนเองได้ก็ต่อเมื่อชีวิตชุมชนอยู่รอดและฟังตนเองได้ ดังนั้นชีวิตบุคคลและชุมชนจึงเป็นเรื่องเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การฟังพาอาศัยกันมิได้อยู่ที่การแลกเปลี่ยนตอบแทน แต่อยู่ที่น้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันนี้ ทำให้เกิดการฟังพาอาศัยกันและกัน การฟังตนเอง การแก้ไขความสัมพันธ์แบบฟังพาและการดูดซับส่วนเกินออกไปจากชุมชน ทั้งในระดับชาวบ้านด้วยตนเอง และในระดับชาวบ้านกับองค์กรพัฒนาและระหว่างชาวบ้านประเทศยากจนกับประเทศร่ำรวย และจะส่งผลถึงความสัมพันธ์แบบเพื่อนร่วมงาน ความเป็นปึกแผ่นและความร่วมมือในการสร้างสรรค์สังคมโลกให้ดีขึ้น^{๒๗}

ส่วนที่สูญเสียไปต้องฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ เช่น ความสมดุลทางธรรมชาติ การทำลายสภาพจิตใจ จึงเกิดทางเลือกพุทธเกษตรกรรมเบญจขันธ์ชุมชน อันประกอบด้วยจิตใจที่เป็นธรรมะ แบบแผนการผลิตเพื่อกินเองใช้เอง โดยยึดหลัก “สานเสวอกแห่งการพัฒนา” คือ คน เทคโนโลยี และภาคเกษตรกรรมในชนบท และยิ่งเพิ่มความสามารถในการจัดการ มีความเท่าทันต่อการวิเคราะห์ปัญหาอีกด้วย

ส่วนที่รักษาไว้เช่น แบบแผนการผลิตไว้กินไว้ใช้ตามแนวทางหลักธรรมของศาสนา วัฒนธรรมการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การศึกษาประเภทมุ่งถ่ายทอดความรู้

^{๒๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต”, (อัครา).

^{๒๗} วิโรจน์ สารัตนะ, การบริหาร หลักการ ทฤษฎี ประเด็นทางการศึกษา และบทวิเคราะห์องค์การทางการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๕), หน้า ๓๑-๓๒.

ส่วนที่รับมาจากภายนอกควรมีการกลั่นกรองที่ดีที่สุดคือ การตรวจสอบจากการนำไปปฏิบัติจริง เมื่อผ่านการตรวจสอบก็จะทราบว่า วิชาการ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม นั้นไม่มีความเป็นกลางหรือเอื้อประโยชน์ให้แก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือไม่

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของการพึ่งตนเอง หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้ด้วยตนเอง และสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม มีความรับผิดชอบในตนเอง มีความคิดเป็นอิสระ ไม่พึ่งพาผู้อื่น ดูแลตนเองและครอบครัวได้ตามสถานะ โดยไม่เดือดร้อน

๒.๕ หลักความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยหลักปัจจัย ๔

“พอเพียง” เป็นเรื่องของจิตใจและการยับยั้งใจมิให้ตกเป็นทาสของวัตถุและสิ่งยั่วยุ ความกระหายและความต้องการต่างๆ อย่างไรก็ตามความพอประมาณและความพอดีของบรรพชิตก็สามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นโภคทรัพย์ใดๆ ของฆราวาสก็ได้ หากการบริโภคนั้นเป็นไปเพื่อคุณภาพของชีวิต คือจุดที่ความพึงพอใจบรรจบกับคุณภาพของชีวิต ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการพอประมาณในการบริโภคเป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นถึงความพอประมาณ ประหยัด มัธยัสถ์ ความไม่ฟุ้งเฟ้อ สุรุ่ยสุร่าย ประหยัดอดออม

ความพอเพียงคือ ความพอดีตามมีตามได้^{๒๘} ความรู้จักพอประมาณตามนัยพระพุทธศาสนา คือ ความพอใจในสิ่งที่ตนมี พอใจด้วยปัจจัย ๔ มีผ้าถุงห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ตามมีตามได้ และเป็นอยู่อย่างมีความสุขด้วยเครื่องเลี้ยงชีพตามที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน เมื่อได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรของตนก็พอใจในสิ่งนั้นไม่เดือดร้อนเพราะอยากได้ของที่มีเจ้าของ ไม่ริษยาคนอื่น

ความพอเพียงคือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการโดยมิใช่เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตนแต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา^{๒๙}

การรู้จักความพอเพียง ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการดำเนินชีวิตเพราะการบริโภคเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้สิ่งนั้นมาหล่อเลี้ยงชีวิตการ

^{๒๘} พระราชเทวี (สมพงษ์ พรหมวิโส ป.ธ.๕), *สัททวิเสสวิคหะ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประดิษฐ์พัทธ์, ๒๕๓๖), หน้า ๕๕.

^{๒๙} Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). *A Constitution for Living*. (Bangkok : ReligiousAffairs Press, ๒๕๔๔), p. 15.

บริโภคน้ำเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คือ การบริโภคที่สำเร็จผล การบริโภคตามแนวพุทธจะต้องประกอบด้วยเหตุผลของการบริโภค คุณชีวิตจะเป็นฐานสนับสนุน การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงาม การบริโภคพระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายว่า การบริโภคปัจจัยสี่ คือ “เครื่องนุ่งห่มที่ใช้สอยเพื่อปกปิดร่างกายไม่ใช่เพื่อตกแต่งเป็นเครื่องประดับ อาหารที่รู้ว่าบริโภคเพื่อยังอัตภาพร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ บรรเทาความหิวเก่าป้องกันความหิวใหม่ เพื่อที่จะได้มีกำลังในการสร้างคุณความดี ที่อยู่อาศัยที่ใช้สอยเพื่อบำบัดความหนาว ความร้อน และป้องกันอันตราย จากสัตว์และฤดูกาล ส่วนยารักษาโรคก็ใช้เพื่อบำบัดเวทนา อาพาธต่างๆ การบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ จึงต้องพิจารณาให้ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์จึงจะได้รับประโยชน์สำหรับบริโภคเอง”^{๓๐} สิ่งเหล่านี้ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายว่าไม่ใช่เป็นการเพิ่มพูนอาสวะ การใช้สอยปัจจัย ๔ นั้นเพียงเพื่อบำบัดเวทนาอันเนื่องมาจากความต้องการที่เกิดขึ้น โดยใช้สติปัญญาเพื่อละอาสวะภิกษุนั้น ภิกษุจึงชื่อว่า รู้จักประมาณโดยการบริโภค

หลักการเกี่ยวกับความพอเพียงในพระพุทธศาสนามีอยู่ว่า จะต้องบริโภคด้วยหลักการที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน แยกย่อยรอบคอบ รอบด้าน คำนึงถึงหลักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม พิจารณาด้วยปัญญาก่อนแล้วจึงบริโภคใช้สอยตามหลักของการบริโภคปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ดังที่พระธรรมปิฎกได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า “คุณค่าแท้นั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ เป็นต้น ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุเพราะเป็นการเกี่ยวข้องกับปัญญา และมีขอบเขตอันเหมาะสม มีความพอเหมาะพอดี ต่างจากคุณค่าพอกเสริมด้วยตัณหา ซึ่งไม่ถ้อยเกื้อกูลแก่ชีวิต บางทีเป็นอันตรายแก่ชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฎฐิ ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่นเจริญขึ้น ไม่มีขอบเขต และเป็นไปเพื่อการแก่งแย่งเบียดเบียน ตัวอย่างเช่นอาหารที่กินด้วยปัญญาเพื่อคุณค่าแท้มีหนึ่งราคาสิบบาท อาจมีคุณค่าแก่ชีวิตร่างกายมากกว่าอาหารมื้อเดียวราคาหนึ่งพันบาทที่กินด้วยตัณหาเพิ่มเสริมราคาของตัวเอง และหน้าซำอาจเป็นอันตรายแก่ร่างกาย”^{๓๑}

ความรู้จักพอเพียงในปัจจัยสี่ความรู้จักพอเพียงโดยประเภทแห่งอารมณ์แบ่งออกเป็น ๔ ด้าน ตามปัจจัย ๔ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวัน คือ

๒.๕.๑ ด้านอาหาร

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักในการบริโภคอาหารไว้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ การบริโภคอาหารก็ถือว่าเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์เช่นกัน เพราะว่าการบริโภคอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการ

^{๓๐} ม.น. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓.

^{๓๑} ม.น. (ไทย) ๑๒/๑๑/๑๒.

ดำรงชีวิต พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องการบริโภคอาหาร ด้วยวิธีการพิจารณาความรู้จักพอประมาณในการรับประทานอาหาร อาหารนั้นอาจจะส่งผลให้เป็นคุณและโทษแก่ชีวิตได้เหมือนกัน การบริโภคอาหารจึงต้องอาศัยหลักพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของคุณค่าของอาหารให้ถ่องแทีก่อนที่จะบริโภค คำสอนจึงมุ่งให้พิจารณาด้วยปัญญาก่อนบริโภคและหลังบริโภค การไม่พิจารณาก่อนบริโภคถือว่าการบริโภคเช่นนั้นเป็นการบริโภคของคนเป็นหนี้แทนที่จะได้ประโยชน์จากการบริโภค

ในกรณีทีกล่าวนานี้เป็นจุดเริ่มต้นที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพระภิกษุสงฆ์ให้พิจารณาก่อนบริโภคอาหารอย่างแยบคายเพื่อละอุปนิสัยที่ไม่ควร และเพื่อป้องกันมิให้กิเลสเฟื่องฟูขึ้นในใจ สามารถสรุปได้ว่า การบริโภคไม่ไปจะเล่น ไม่บริโภคเพื่อจะมัวเมา ไม่บริโภคเพื่อจะประดับ และไม่ไปการตบแต่ง

จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายที่แยบคายของการบริโภคก็เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดขึ้นในตนรวมทั้งผู้อื่นด้วย เมื่อตรัสสอนในเชิงให้ละและป้องกันกิเลสแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงสอนถึงวัตถุประสงค์ที่ถูกต้องในการบริโภค กล่าวคือ ให้พิจารณาว่าพระภิกษุบริโภคอาหารก็เพื่อยังชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป และเพื่อระงับความหิว แล้วอาศัยกำลังกายอันเกิดจากการบริโภคนั้นศึกษาไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ประพฤติพรหมจรรย์ได้โดยบริสุทธีบิรุณเพื่อความหลุดพ้นของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็สามารถทำประโยชน์ให้เกิดแก่สังคม ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตากรุณาและสันติสุข

ส่วนการบริโภคที่เป็นโทษ นอกจากจะหมายถึงการบริโภคอาหารที่ได้มาจากการแสวงหาโดยอาชีพอันไม่บริสุทธิ์ยังหมายถึงการบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะคือไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายตามหลักโภชนาการและการบริโภคมากเกินไปจนเกิดโทษมากมาย เช่น ทำให้เกิดความกระสั่น ความอึดอัด ความง่วงเหงาหาวนอน อันเป็นเหตุแห่งความเกียจคร้านเป็นต้น

ส่วนการบริโภคพอประมาณนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนว่า ควรบริโภคหย่อน ๔ – ๕ คำ แล้วดื่มน้ำตามไปก็จะรู้สึกอิ่มพอดีไม่ทำให้ท้องพอง และไม่ทำให้แน่นท้องจนรู้สึกอึดอัด ถึงอย่างไรก็ตามอาหารที่บริโภคเข้าไปเป็นอาหารร่างกาย เพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ บรรเทาความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่ เมื่อบริโภคตามวัตถุประสงค์แล้วก็ไม่เป็นโทษเพราะไม่ตกเป็นทาสของอาหาร ความผาสุกย่อมเกิดขึ้น และจะเป็นกำลังในการสร้างคุณความดีบำเพ็ญธรรมจนสามารถละกิเลสได้เป็นลำดับ

การบริโภคสำหรับคฤหัสถ์พระพุทธเจ้าทรงแสดงการบริโภคไว้ในหลักของศีลและการปฏิบัติ กรณีของอาหารเป็นได้ทั้งคุณและโทษ คือ ถ้าใครบริโภคอาหารโดยเข้าใจวัตถุประสงค์ความเดือดร้อนที่ตนจะพึงได้จากอาหารก็จะมีน้อยลง แต่ถ้าบริโภคอาหารตามรสนิยม นอกจากจะ

ติดยึดในรสอาหารนั้นหมายถึงคุณค่าของอาหารถูกกำหนดด้วยลิ้น ขณะเดียวกันก็ยังตกเป็นทาส
 อัดดาที่ถูกปรุงขึ้นด้วยรสนิยม ภาพลักษณ์ทางการตลาด ความเดือดร้อนจะเป็นความเดือดร้อนที่
 ถาวร เพราะคนที่ตกเป็นทาสของอาหารจะต้องแสวงหาอาหารทั้งที่เป็นอาหารกายและอาหารทาง
 ประสาทสัมผัสส่วนอื่นรำไป คำสอนที่เกี่ยวกับอาหารนั้น เริ่มด้วยการกำหนดพิจารณาให้เห็น
 ประโยชน์ที่แท้จริงจากการบริโภคอาหาร เพื่อทำให้หยุดกระวนกระวาย เพราะรู้จักพอประมาณ
 ในการบริโภคอาหาร คือ บริโภคแต่พอดี ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป คนที่บริโภคอาหารที่
 เกินความต้องการของร่างกาย ทำให้รู้สึกอึดอัดง่วงนอน พระพุทธเจ้าทรงประทานแนวคิดเรื่องการ
 รับประทานอาหารให้กับคฤหบดีไว้นใน อุโบสถศีล ในข้อที่ ๖ กำหนดให้งดเว้นจากการบริโภค
 อาหารในเวลาวิกาล ก็เพื่อให้ผู้บำเพ็ญนั้นไม่มีความกังวลในเรื่องของอาหารในเวลาวิกาล การงด
 เว้นอาหารในเวลาวิกาลนั้นนอกจากจะมีผลในทางประหยัดแล้ว ยังช่วยให้ผู้รักษามุขสามารถ
 บำเพ็ญความดีที่สูงขึ้นไปได้ง่ายด้วย ในชั้นการบำเพ็ญเพียรทางจิต ทรงแสดงหลักกรรมฐานข้อหนึ่ง
 ไว้ เรียกว่า อาหารปฏิกุศลสัญญา คือ พิจารณาให้เห็นความปฏิกุศลแห่งอาหาร เมื่อคนมาพิจารณาตาม
 นัยที่ทรงแสดงไว้ จะช่วยบรรเทาความอยากดื่ม อยากลิ้มเป็นต้น และจะช่วยลดปัญหาในการ
 บริโภคได้เป็นอย่างดี

ส่วนการปฏิบัตินั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงประทานแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งเสวยพระ
 กระยาหารมากเป็นปกติว่า “คนที่หิวนอนด้วย กินจุด้วย ห่มนอนหลับกลิ้งเกลือกไปมาเหมือนหมู
 ใหญ่ที่เขาเลี้ยงไว้ด้วยอาหาร เขาเป็นคนเขลาข่มเข้าสู่ห้องบ่อๆ” พระเจ้าปเสนทิโกศลได้สำนึกจึง
 เสวยอาหารตามที่ทรงแนะนำทำให้มีความสุขสบายไม่อึดอัดและง่วงนอนอย่างแต่ก่อน

ในกรณีการบริโภคอาหารตามหลักพระพุทธศาสนา จะมีส่วนช่วยป้องกันและสร้าง
 ภูมิคุ้มกันป้องกันมิให้ความต้องการทางกายและจิตถูกชักนำไปด้วยวัตถุอันเป็นลสิ่งชั่ววนของ
 กิเลส ตัณหา ซึ่งจะก่ออึดอัดถาวรในวิญญาน ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พิจารณาโดยแยกกาย
 ด้วยปัญญาแล้วบริโภค

๒.๕.๒ ด้านที่อยู่อาศัย

การทำงานเพื่อแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตของตน พระพุทธศาสนาจึงเริ่มต้นจาก
 การสอนให้คนตระหนักถึงคุณค่าของเวลา เพราะเวลาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้จากธรรมชาติเท่าเทียมกัน
 ไม่ว่าจะเป็นในปราสาทหรือกระท่อม แต่โดยหลักทั่วไปแล้ว คนใช้เวลาของตนไม่เหมือนกัน ทำให้วิถี
 ชีวิตของคนแตกต่างกันไปในด้านต่างๆ

การประกอบอาชีพไม่ว่าจะเป็นอาชีพอะไรก็ตามต้องสร้างความเชื่อมั่นขึ้นในตนเอง
 เมื่อคนเรามีความเชื่อมั่นในตนเองแล้วก็ย่อมจะประกอบความเพียรขึ้นมาในตนเองอย่างไม่มีข้อ
 สงสัยถึงอย่างไรก็ตามคนเราแม้จะสร้างความเชื่อมั่น สร้างความเพียรให้กับตนเองก็ไม่ใช่ว่าจะ

ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานในกลุ่มคณะ ถ้าบุคคลเหล่านั้นขาดคุณธรรม ดังนั้น การทำงานทุกอาชีพในหลักพระพุทธศาสนาจะต้องมีหลักคุณธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลาในงานอาชีพบางอย่างซึ่งในความรู้สึกของชาวโลกแล้วไม่มีปัญหาอะไร เพราะงานสามารถสร้างฐานะ หรืออำนาจให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่คนเหล่านั้นได้ แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้มองเพียงแค่นั้นเดียว แต่มองไปที่เจตนา วัตถุประสงค์ในการทำงานนั้นๆ ว่ามีความบกพร่องหรือถูกต้องตามหลักศีลธรรมหรือไม่ หากมีความบกพร่องทางศีลธรรมแล้ว แม้จะเป็นงานที่ชาวโลกยอมรับนับถือกันก็ตาม แต่ทางพระพุทธศาสนาดำเนินการทำงานอาชีพในลักษณะนั้น และการทำงานทุกชนิดจะต้องนำเอาศีลธรรมเข้าไปในการทำงานเหล่านั้นด้วยข้อนี้ทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกการทำงานอาชีพของคนทั้งหลายในโลกไว้หลายประเภทซึ่งพอจะสรุปวิธีแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ต่างกันดังนี้

๑) หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๒) หาทรัพย์ชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๓) หาทรัพย์มาโดยชอบธรรม

การแสวงและใช้จ่ายทั้งหมดนี้ ประเภทสุดท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐสูงสุด เป็นภุชสะที่น่ายกย่องนับถือ เพราะดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรม คือ การแสวงหาทรัพย์มาด้วยความสุจริต เพื่อสร้างฐานะให้มั่นคงให้แก่ตนเอง โดยไม่ไปทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นที่จะทำให้เกิดเป็นปัญหาทางสังคม หลักการสอนนี้ได้กำหนดลักษณะของการแสวงหาทรัพย์โดยชอบ วิธีการจึงต้องสุจริต ผลที่ได้จากการมีทรัพย์ต้องเป็นประโยชน์แท้จริงต่อตนเองและผู้อื่นด้วยวิถีทางแห่งปัญญา นั่นหมายถึง ทรัพย์อยู่ในฐานะเครื่องมือมิใช่ตัวชี้วัดมาตรฐานแห่งความสุข กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงต้องสอดคล้องกับการปฏิบัติธรรม ผู้ปฏิบัติได้อย่างนี้ย่อมได้รับความสุขจากการดำเนินชีวิตในฐานะของผู้ครองเรือนดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น

หลักการดำเนินชีวิตที่มีความสุขในพระพุทธศาสนาไม่ได้ยึดถือกันที่ความมั่งมีหรือความยากจนเป็นเกณฑ์เพื่อวัดความดีความชั่ว แต่วัดกันด้วยความเป็นผู้ที่มีคุณธรรม ความเป็นผู้มั่งมีหรือความเป็นผู้มีทรัพย์มากนั้นถือว่าเป็นเพียงวิธีการนำไปสู่เป้าหมายอื่นการแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม การครองทรัพย์ไว้โดยไม่ทำให้เกิดประโยชน์และการใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่เป็นโทษ แม้จะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมและใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แล้วก็ไม่เชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญา ไม่ได้เน้นไปที่วัตถุ คือ ให้มีความรู้เท่าทัน เข้าใจคุณค่า หรือ ประโยชน์ที่แท้จริงของการใช้ทรัพย์ ไม่ใช่ให้ตกเป็นทาสแต่ให้เป็นนายทรัพย์ ให้ทรัพย์มีเพื่อรับใช้มนุษย์เป็นอุปกรณ์สำหรับทำ

ประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยผ่อนเบาทุกข์ ทำให้เกิดสุข มิใช่กลายเป็นเหตุเพิ่มทุกข์และทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์

การแสวงหาปัจจัยให้พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือ มีวัตถุประสงค์พร้อมบริบูรณ์ก็ตามมิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะมันเป็นเพียงขั้นบันได เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไปไม่ได้มีกันทุกคน คนบางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา แต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขาจะต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เขาจึงต้องแสวงหาปัจจัยให้พอแก่ความต้องการของชีวิต เพื่อให้การเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น และให้เป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนั้น บางคนเมื่อพร้อมบริบูรณ์แล้วยังสละปัจจัยเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นได้ดี การมีทรัพย์สินมากมายของเขาก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๒.๕.๓. ด้านเครื่องนุ่งห่ม

การบริโภคเพื่อเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั้น คือ การบริโภคที่สำเร็จผล การบริโภคตามแนวพุทธจะต้องประกอบด้วยเหตุผลของการบริโภค คุณภาพชีวิตจะเป็นฐานสนับสนุน การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงาม การใช้สอยปัจจัย ๔ นั้นเพียงเพื่อบำบัดเวทนาอันเนื่องมาความต้องการที่เกิดขึ้น โดยใช้สติปัญญาเพื่อละอาสวะภิกขุ นั้น ภิกขุจึงชื่อว่า รู้จักพอเพียงโดยการบริโภค

ดังนั้น การใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้ได้รับความพอใจโดยเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นการบริโภคที่มีเป้าหมายว่า บริโภคเพื่ออะไร พฤติกรรมการบริโภค ก็เช่นเดียวกับการกระทำต่างๆ นั้นมีจุดเริ่มจากเจตนา ความคิด จงใจ การกระทำหลักคำสอนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจเชิงพุทธได้ให้แนวคิดไว้ว่า ถ้ามีความคิดถูก พฤติกรรมที่ตามมาจะถูกไปด้วย แต่ถ้าคิดผิดพฤติกรรมก็ผิดไปเหมือนกัน เป็นลักษณะนี้จะเห็นว่าบทบาทของสัมมาทิฐิและมิจฉาทิฐิที่มีแก่นมนุษย์ทุกด้านรวมถึงพฤติกรรมการบริโภคด้วย ด้วยเหตุนี้การบริโภคที่ถูกต้องย่อมจะนำประโยชน์และคุณค่ามาสู่ทั้งตนเองและสังคม

ส่วนคำว่ารู้จักพอเพียงพระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุว่า ภิกษุผู้รู้จักพอเพียงนั้นเป็นผู้รู้ “รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะทางตลอดโดยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้ชื่อว่าภิกษุผู้รู้จักพอเพียง”

จะเห็นว่าความรู้จักพอเพียงในการบริโภคเป็นการใช้ปัจจัยสี่ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดประโยชน์ และไม่เบียดเบียนตนเองและสังคมรอบข้างของตน การจับจ่ายนั้นพระพุทธศาสนาสอนให้พิจารณาก่อนว่าสิ่งที่เรากำลังจับจ่ายซื้อหานั้นให้คุณค่าอะไรกับเรา เมื่อใช้ไปแล้ว จะเกิดประโยชน์แก่ตนและสังคมหรือไม่

ส่วนทฤษฎีการบริโภคในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวไว้ในพุทธเศรษฐศาสตร์ว่า การบริโภคในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือ ความพยายามในการสร้างความพึงพอใจสูงสุดภายใต้ความจำกัดของรายได้

ดังนั้น ความหมายของการบริโภคที่แท้จริงคือหล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจ เพื่อทดแทนส่วนที่เสื่อมโทรมและสึกหรอ ช่วยให้มีพลานามัยและจิตใจที่สมบูรณ์ เพื่อก้าวต่อไปในเส้นทางของการสะสมพลังปัญญา การบริโภคในลักษณะนี้จึงเป็นการบริโภคแต่เพียงพอดี ซึ่งมีความหมายในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเป็นการบริโภคเพื่อสนองความจำเป็นทางวัตถุ ตามหลักของ มาสโลว์ การบริโภคดีดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการบริโภคที่มี ประสิทธิภาพสูงสุด

การบริโภคในปัจจุบันมักมีความเข้าใจว่า เป็นการใช้น้ำเงินและเงินเพื่อบำบัดความต้องการทำให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้บริโภค แต่พระพุทธศาสนาถือว่า การบริโภค เป็นการใช้น้ำเงินและเงินเพื่อบำบัดความต้องการ เพียงให้ได้รับประโยชน์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั่นหมายความว่า การบริโภคควรมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิต มากกว่าการบำบัดความต้องการเพียงอย่างเดียว

ในสังคมไทยในปัจจุบันคนมักมีค่านิยมชอบอวดฐานะกัน พ่อค่านักธุรกิจจึงเอาค่านิยมนั้นมาใช้เร้าให้เกิดความรู้สึกว่า การซื้อของแพงเป็นสิ่งที่โก้เก๋แสดงถึงการมีฐานะสูง บางครั้งสินค้ายิ่งราคาแพงคนกลับยิ่งซื้อมากขึ้น เพราะอยากจะทำอวดฐานะกัน เราจึงเห็นว่าในปัจจุบันคนมักจะเน้นไปที่วัตถุ เพราะมีความเชื่อว่าวัตถุเป็นสิ่งสนองความต้องการได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากจินตนาการที่มนุษย์คิดเอาเอง โดยใช้อัตตวินิจัยเป็นเครื่องกำหนด อยากให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามความปรารถนาของตนเอง ฉะนั้น เศรษฐศาสตร์จึงขึ้นต่อเรื่องของคุณค่าเป็นอันมาก ระบบกู้ยืมหรือระบบผ่อนส่งในปัจจุบันทำให้คนสามารถซื้อสินค้าเช่น รถยนต์ กัน ได้มากขึ้น ส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคม เช่น การจราจรติดขัดและปัญหามลภาวะเป็นพิษเป็นต้น ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมจึงเชื่อมโยงกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ค่านิยมสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเสียดุลการค้าระหว่างประเทศ แม้ค่านิยมไม่ใช่เรื่องทางเศรษฐกิจโดยตรง แต่ก็มีผลต่อเศรษฐกิจมากเหมือนกัน

นักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ถือว่า ผู้ที่บริโภคมากกว่าย่อมมีคุณภาพชีวิต “ที่ดีกว่า” ผู้ที่บริโภคน้อยกว่า โดยวัด “มาตรฐานความเป็นอยู่” ด้วยปริมาณของการบริโภคต่อปี (Gross Domestic product – GDP) แต่นักเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธจะไม่เห็นด้วยกับวิธีเช่นนี้ ชูมาเคอร์ ได้อธิบายว่า การบริโภคเป็นเพียงวิถีทางที่นำไปสู่คุณภาพชีวิตของมนุษย์เท่านั้น จุดมุ่งหมายควรจะเป็นการได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดด้วยการบริโภคน้อยที่สุด การครอบครองและบริโภคสินค้าเป็นเพียงวิธีการที่นำไปสู่จุดหมาย ในปรัชญาของนักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธว่า การลดการบริโภคและการแข่งขันให้มาแบ่งปันกัน จะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสันติสุขได้

ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการบริโภคไว้ คือ หลัก โภชนะ มตฺตณฺณตา การรู้จักพอเพียงในการบริโภคดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์และในสัปปริสฺสธรรม ๗ ประการ ความพอคืออยู่ที่คุณภาพชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจเมื่อกล่าวถึงการบริโภคนี้พึงเข้าใจว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็น Means คือ มรรคไม่ใช่เป็น End หรือจุดหมายในตัวเอง เพราะเป็นฐานสนับสนุนกระบวนการการพัฒนาของมนุษย์ การพัฒนามนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา คือ การ อบรม ถ่อมเกล่า ให้จิตวิญญาณของผู้คน ในสังคม ให้มีความโลก หรือ ความต้องการส่วนเกินในชีวิตลดน้อยถอยลง ขณะที่ศึกษาภาพในการสร้างสรรค์สิ่งตอบสนองความต้องการในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสมจะได้รับการพัฒนาให้เพิ่มมากขึ้นอันเป็นลักษณะของการพัฒนาให้คนมีศักยภาพในการดำเนินชีวิต

๒.๕.๔. ด้านยารักษาโรค

การใช้ยารักษาโรคในพุทธเศรษฐศาสตร์ ก็เพื่อระงับอาพาธหรือโรคต่างๆ อันเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์เวทนา ดังนั้น ก่อนที่พระภิกษุจะบริโภคจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ จนมั่นใจว่าเมื่อบริโภคแล้ว ทุกขเวทนาในตนจะถูกระงับอย่างแท้จริง อนึ่ง ในเรื่องของการบริโภคคิลานเภสัชนี้ มีสิ่งที่ต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีการใช้ยาที่เป็นโทษแก่ร่างกายกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยาประเภทที่เรียกกันว่า “ยาเพิ่มพลังหรือยาขายัน” และ “ยาอายุวัฒนะ” นั้น ที่แท้คือยาที่ก่อให้เกิดทุกข์เวทนา มิใช่ระงับทุกข์เวทนา ฉะนั้น ก่อนจะบริโภคจึงต้องพิจารณาให้ดีว่าระงับทุกข์เวทนาได้จริงและพิจารณาก่อนจะบริโภค ให้ดีว่าสิ่งนั้นเป็นคิลานเภสัชที่เหมาะสมกับตนหรือไม่

ความรู้จักพอเพียงโดยประแห่งอารมณ์ ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นคุณค่าของการใช้ปัจจัยทั้ง ๔ ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้งเกิดประโยชน์แก่ธรรมชาติ พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญของการบริโภคอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์แก่มวลมนุษย์ พระองค์จึงทรงตรัสสอนหรือบัญญัติการบริโภคของพระภิกษุสงฆ์ให้เป็นรูปแบบ ซึ่งรูปแบบนี้สามารถนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์แก่คนทั่วไป ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่าที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสนั้นถึงแม้จะนานมาแล้วก็ตาม ด้วยพระปรีชาญาณใดๆ ก็ยังไม่ล้าสมัย คือ การบัญญัติเกี่ยวกับปัจจัย ๔ ยังทันสมัยตลอดเวลา ซึ่งเราจะเห็นอยู่ในยุคปัจจุบันนี้มีชมรมสมุนไพร ศูนย์สมุนไพร ตำรายาสมุนไพร หรือ จะเป็นบ้านทำด้วยเปลือกไม้โดยนำความคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยสิ่งเหล่านี้ดูแล้วก็ยังดูล้าสมัยเหมือนเดิม

ความพอเพียงมีความสัมพันธ์กับการผลิต การบริโภค การกระจายรายได้ และการใช้จ่าย คือ ให้คนเรามีความรู้จักคำว่าพอ หรือพอประมาณ ความรู้จักพอดี ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า มตฺตณฺณตา

ผู้วิจัยสรุปประโยชน์ของการประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียงกับพระพุทธศาสนาได้ว่า

๑) ด้านพัฒนาตนเองด้านการพัฒนาตนเองรู้จักการประมาณตน พออยู่ พอกิน และพอดี พึ่งพาตนเองได้ขยันหมั่นเพียร อดออม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา พยายามพัฒนาชีวิตด้านเศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก รู้จักการใช้จ่ายทรัพย์สินที่หาได้มาและรักษาทรัพย์สินที่ได้มา ไม่โลภ รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง รู้จักเลือกคบหามิตรที่ดี รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลกัน มีชีวิตเรียบง่ายสมถะ พอประมาณสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์ไม่ให้ลุ่มหลงในวัตถุนิยมและบริโภคนิยม พึ่งพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่

๒) ด้านการพัฒนาอาชีพส่งเสริมให้มีอาชีพที่ยั่งยืน ไม่ลุ่มหลงต่อวัตถุนิยมและบริโภคนิยม มีรายได้พอเลี้ยงตนเองบรรเทาความยากจน สามารถมีอาหารและที่อยู่อาศัยพอพึ่งพาตนเองได้ ยกย่องเศรษฐกิจในแบบค่อยเป็นค่อยไปไม่ใช่ในรูปแบบก้าวกระโดด ส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ในด้านเกษตรกรรม สร้างให้เกิดภูมิปัญญาของตนเองในการประกอบอาชีพ

๓) ด้านการพัฒนาสังคมให้รู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรม คุณธรรม ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไม่แก่งแย่งกัน ไม่เห็นแก่ตัวตุนเงินตรา สร้างสังคมให้เข้มแข็งซึ่งเป็นพื้นฐานความมั่นคงของประชาชาติ